
SKLADENJSKI POLOŽAJ PRVINE *PA* PRI PREVAJANJU V NEMŠČINO

Slovenska prvina *pa* je večfunkcijska na različnih ravneh jezika. Med drugim je lahko besedilni povezovalac, naklonski členek in fokusni členek. Pri prevajanju v jezike brez primerljive prvine, mora prevajalec izbrati najbolj ustrezno rešitev iz večjega števila možnih prevedkov. Pri tem ni samo relevantna leksikalno-semantična raven, temveč tudi funkcijska, skladenjska in zvrstnostna. Za preučevanje tega vprašanja potrebujemo torej kontrastivni skladenjski model, v katerem je možno označiti vse omenjene parametre. Pričujoči članek je preizkus prilagoditve nemškega topološkega modela polj v ta namen.

Ključne besede: povezovalac, členek, slovensko-nemško, linearna skladnja, Wackernagel

1 Definicija linearnih skladenjskih položajev

Pri preučevanju prvine *pa* izhajamo iz linearnega skladenjskega položaja. Kot indoevropska jezika imata slovenščina in nemščina tudi na skladenjski ravni nekaj skupnih linearnih značilnosti. Obe imata namreč drugo skladenjsko mesto, ki vsaj do neke mere sledi Wackernaglovemu zakonu (Wackernagel 1892), ter neke vrste glagolski klepaj, čeprav se obnašata različno. Nemški Wackernaglov položaj, torej drugo mesto v stavku, se načeloma začne z levim glagolskim klepajem, ki mu sledijo zaimki. Nemščina pri osebnih zaimkih ne loči med naslonskimi in naglašeni, zato je v tem jeziku manj očitno, da gre za neke vrste naslonski niz. Slovenski Wackernaglov položaj ima kompleksnejšo notranjo skladnjo, ki jo opisuje Toporišič (2004: 671).

Nemcistično jezikoslovje je v 20. stoletju na podlagi omenjenih značilnosti razvilo t. i. *Feldermodell des deutschen Satzes* (»Model polj nemškega stavka«). Najenostavnejša različica tega modela ima štiri polja (Tabela 1).

Vorfeld	Linke Satzklammer oz. Verbkammer (Wackernaglov položaj)	Mittelfeld	Rechte Satzklammer oz. Verbkammer
Peter	hat	ein Haus	gekauft.
Predpolje	Levi stavčni oz. glagolski klepaj (naslonski niz)	Osrednje polje	Desni stavčni oz. glagolski klepaj
*Peter	je	hišo	kupil.

Tabela 1: Najenostavnejša različica modela polj (prim. Duden 2016: 871).

Na primeru se vidi, da se nemški in slovenski besedni red desno od Wackernaglovega položaja razlikujeta. Če model prilagodimo, pridemo do rešitve, prikazane v Tabeli 2:

Predpolje	Levi stavčni oz. glagolski klepaj (naslonski niz)	Osrednje polje	Desni stavčni oz. glagolski klepaj	Ostalo
Peter	je	včeraj	kupil	hišo

Tabela 2: Primer modela polj, prilagojen slovenskemu stavku.

Podobne poskuse prilagajanja za slovenski jezik najdemo npr. pri Petriču (2005) in Crnkovič (2017: 109), še bolj splošno različico za slovanske in romanske jezike pa je razvila Wöllstein (2016).

1.1 Umestitev prvine *pa* v linearno skladnjo

Obema jezikoma je skupno, da se povezovalni in naklonski členki lahko nahajajo na prvem mestu (na čelu stavka), med prvim in drugim mestom (na čelu Wackernaglovega položaja oz. na koncu prvega mesta, kar je stvar teoretične interpretacije) ali pa po Wackernaglovem položaju. Slovenska prvina *pa* se redkeje nahaja tudi še bolj desno in skrajno redko sredi naslonskega niza (v gradivu pričujoče raziskave samo enkrat). Na podlagi prej prikazanega modela razviti sistem poimenovanj linearnih skladenjskih položajev prvine *pa* in njenih ustreznih za uporabo v besedilnem korpusu, ki je prikazan v Tabeli 3, je ustrezen za slovenščino in nemščino:

Predpolje	Levi stavčni oz. glagolski klepaj (naslonski niz)	Osrednje polje	Desni stavčni oz. glagolski klepaj	Ostalo
{pa}	{pa}	{pa}		{pa}
1	2	3	4	5

Tabela 3: Položaji prvine *pa* v slovenskem stavku.

Da bi bilo poimenovanje čim bolj funkcionalno, so položaji kar oštevilčeni, naslonski niz pa je označen z dvočrkovno kratico *NN*, kot je prikazano v zadnji vrstici Tabele 3. V Tabeli 4 so primeri za vse definirane položaje.

1	Pa če bi še tako modrovala in me učila živeti.
2	Še prej pa smo vsi skupaj zaspali za tisto deko z velikimi rožami.
NN	Ona se pa naj za tako plačo vozi po teh blatnih cestah in vohta ta smrad.
3	»Mogoče je pa čaj?«
4	»Aha,« je rekla, »ampak higienske razmere so bile pa slabe.«
5	Alberta prašiča pa najslabše.

Tabela 4: Primeri za vsak skladenjski položaj prvine pa.

2 Zvrstnost: pisna in govorna zvrst

Sprejemljivi skladenjski položaji prvine *pa* so odvisni od zvrsti besedila. Empirična raziskava (Rath 2014) je pokazala, da poteka ločnica med govorno in pisno zvrstjo, kot ju definira Maas (2010). Gradivo za to raziskavo sta predstavljali dve zbirki besedil, od katerih je prva vsebovala zapise pogovornih intervjujev o bolj intimnih, družinskih doživetjih, kot je rojstvo otrok in podobno. Ta zbirka je obsegla 37.622 besed. Druga zbirka je bila publicistična in je obsegla 17.809 besed. Rezultati so prikazani v Tabeli 5.

Položaj prvine <i>pa</i>	2	NN	3	Položaj 1, 4 ali 5
Zapisani pogovori	10,7 %	0	24,2 %	65,1 %
Publicistična besedila	52,3 %	0,7 %	3,9 %	44,1 %

Tabela 5: Delež pojavitev prvine pa v različnih položajih linearne skladnje v dveh zbirkah besedil.

Če primerjamo položaja 2 in 3, vidimo, da je položaj 3 v publicističnih besedilih zelo redek. Pri pregledu gradiva se je izkazalo, da so poleg tega vse pojavitve prvine *pa* v tretjem položaju v preiskanih publicističnih besedilih del citatov iz pogovornega jezika oz. pogovorni vrivki. Sklepamo torej lahko, da je tretji položaj karakterističen za govorno zvrst (Rath 2014: 33).

Glede na to, da nemščina nima primerljive prvine, ki bi ustrezala prvini *pa*, je mogoče pričakovati, da se bo to nekako odražalo tudi v prevedkih, in sicer vsaj tako, da prevedki v nemščini ne bodo omejeni na določen linearni položaj.

3 Vprašalni stavek

Ker ima vprašanje, ne glede na to, ali je dejansko ali le retorično, zaradi svoje narave vedno interaktiven značaj, lahko pričakujemo, da se bodo prevedki prvine *pa* v vprašalnih stavkih obnašali drugače kot v ostalih tipih stavkov. Zato bodo pojavitve v vprašalnih stavkih posebej označene z oznako *q* in navedene pri rezultatih ločeno od pojavitve v drugih stavčnih tipih.

4 Konstrukcije in njihova interpretacija

Analiza prevodov v pričujoči raziskavi je pokazala, da je pri prevajanju ključnega pomena koncept konstrukcije, znan iz konstrukcijske slovnice. Ko namreč prevajamo *pa* kot celoto skupaj z drugo prvinno ali drugimi prvinami, lahko opazimo, da je *pa* v slovenščini postal del take celote, ki je razvila specifičen pomen oz. specifično funkcijo, ki ni več razumljiva neposredno iz prvin, ki jo sestavljajo. Primera za to sta *pač pa* (nem. »sondern«), ki se obnaša skoraj povsem enako kot *temveč*, in *klinec pa*, ki je dosledno prevedljiv v nemščino s »zum Teufel mit«, kar je v slovenščini tudi »k vragu z«. Manj jasni so primeri kot je *ali pa*, ki se prevaja z »oder«, kar je v bistvu *ali*. Zvezo *ali pa* lahko interpretiramo kot konstrukcijo, lahko pa domnevamo, da gre pri prevodu za izpust prvine *pa*, ki v tem primeru predstavlja oznako za poudarek, le-ta pa se v nemščini izraža na druge načine.

Primeri tipa *pač pa* in *klinec pa* pri sintaktični analizi izvirnika in prevoda ne bodo upoštevani, ker gre očitno za stalne besedne zveze oz. konstrukcije.

5 Korpusno gradivo

Ker je namen pričujoče raziskave pilotni preizkus metode in ne dejanska raziskava velikega korpusa, je gradivo omejeno na en sam slovenski roman in njegov prevod, in sicer na *Zvenenje v glavi* Draga Jančarja in prevod Klause Detlefa Olofa. Roman vsebuje tako monologe pisne zvrsti kot dialoge, ki imajo značilnosti govorne zvrsti. Slovensko besedilo obsega 67.000 besed, nemško pa 75.000.

6 Pridobljeni podatki

Iz označenega gradiva smo izolirali podatke za prvinno *pa* in njene prevedke. V nadaljevanju so navedene tabele za vsak položaj prvine *pa* v vprašalnih in vseh ostalih stavkih.

Prevodi prvine *pa* na 1. mestu

Prevodi	1. mesto	2. mesto	3. mesto	Izpusti in drugo	Skupaj
und	17				17
izpust				14	14
aber	5	2	3		10
dann	3				3
doch			3		3
da	2	1			3
also gut					1
dass	1				1
erst			1		1
Skupaj	29	3	7	14	53
%	55	6	13	26	100

Tabela 6: Prevodi prvine pa na 1. mestu v stavkih, ki niso vprašalni.

Prevodi	Izpusti in drugo
izpust	1

Tabela 7: Prevodi prvine pa na 1. mestu v vprašalnih stavkih.**Prevodi prvine *pa* na 2. mestu:**

Prevodi	1. mesto	2. mesto	3. mesto	Izpusti in drugo	Skupaj
aber	25	25	12		62
izpust				55	55
und	36	1			37
doch	3	1	1		5
dann	1	1	1		3
hingegen		2			2
aber doch		1	1		2
allerdings		1	1		2
auch			1		1
dann ... eben				1	1
eben			1		1
izpust stavka				1	1
ja			1		1
jetzt	1				1
menjava sredstva				1	1
sie			1		1
und ... auch				1	1
während	1				1
bestimmt			1		1
Skupaj	67	32	21	59	179
%	37	18	12	33	100

Tabela 8: Prevodi prvine pa na 2. mestu v stavkih, ki niso vprašalni.

Prevodi	1. mesto	2. mesto	3. mesto	Izpusti in drugo	Skupaj
denn			16		16
und	11				11
izpust				4	4
wohl			3		3
schon			2		2
dann			1		1
Skupaj	11	0	22	4	37
%	30	0	59	11	100

Tabela 9: Prevodi prvine pa na 2. mestu v vprašalnih stavkih.

Prevodi prvine *pa* na 3. mestu

Prevodi	1. mesto	2. mesto	3. mesto	Izpusti in drugo	Skupaj
izpust				6	6
und	5				5
eben			3		3
aber	1		2		3
denn			1		1
ja			1		1
vielleicht			1		1
wirklich			1		1
schon			1		1
und ... auch				1	1
Skupaj	6	0	10	7	23
%	26	0	44	30	100

Tabela 10: Prevodi prvine pa na 3. mestu v stavkih, ki niso vprašalni.

Prevodi	1. mesto	2. mesto	3. mesto	Izpusti in drugo	Skupaj
denn			3		3
auch			1		1
izpust				1	1
Skupaj	0	0	4	1	5
%	0	0	80	20	100

Tabela 11: Prevodi prvine pa na 3. mestu v vprašalnih stavkih.

Ostalo:

pa.4.n	aber.1.n
pa.4.n	izpust
pa.4.n	ja.3.n
pa.5.n	noch.3.n
pa.NN.n	und.1.n

Tabela 12: Prevodi prvine pa na ostalih mestih.**7 Interpretacija pridobljenih podatkov in sklep**

Najbolj pogosti prevedki prvine *pa* so *aber*, *und* in *izpust*. Zavedati se moramo, da je *und* v nemščini skladiščno omejen na 1. mesto, kar kažejo tudi tabele 6, 8, 9 in 10. Od 70 primerov samo v enem ni na prvem mestu. Zato mesto izhodiščne prvine *pa* ne more vplivati na skladiščni položaj prevedka *und*, ne glede na to, ali nastopa v vprašalnem stavku ali ne. Drugačna je slika pri prvini *aber*. V gradivu sploh ne nastopa kot prevedek v vprašalnih stavkih, v drugih pa lahko nastopa na vseh mestih od 1 do 3.

Izvirno	aber, 1. mesto	aber, 2. mesto	aber, 3. mesto
pa.1.n	5	2	3
pa.2.n	25	25	12
pa.3.n	1		2

Tabela 13: Položaji prvine aber v razmerju do položaja izhodiščnega pa.

Kot je razvidno iz Tabele 13, obstaja vsaj delna korelacija med skladiškim položajem v izhodiščnem besedilu in prevodu, ki jo bo treba dodatno testirati v prihodnjih raziskavah na večjih količinah besedila. Tabele 6 do 12 kažejo, da lahko pride do izpusta v vseh položajih tako v vprašalnih kot tudi vseh drugih stavkih. Posebno sliko pa kažejo vprašalni stavki. V slovenskem izhodiščnem besedilu nastopa *pa* samo enkrat na prvem mestu, kar se vidi v Tabeli 7. Iz Tabel 9 in 11 pa je razvidno, da prevladuje pri vprašalnih stavkih prevedek *denn* na 3. mestu. Razmeroma pogost je tudi prevedek *und* na 1. mestu. Vse ostale nemške prvine nastopajo predvsem na tretjem mestu, kar je povezano s tem, da gre predvsem za naklonske členke.

Pričujoča raziskava torej kaže, da je relacije skladišskih mest pri prevajanju prvine *pa* v *aber* po opisani metodologiji treba raziskati na večjih vzorcih besedil, saj so pri tem mogoča vsa mesta od 1 do 3 in je zato mogoče skladiščno presevanje (angl. *shining-through*). Nadalje je raziskava pokazala, da je treba ločevati med vprašalnimi in drugimi tipi stavkov, ker je med njimi jasna ločnica pri izboru prevedkov.

Vira

Jančar, Drago, 1998: *Zvenenje v glavi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Jančar, Drago, 1999: *Rauschen im Kopf*. Wien: Zsolnay. Prev. Klaus Detlef Olof.

Literatura

Brauße, Ursula, 1998: Was ist Adversativität? Aber oder und? *Deutsche Sprache* 26/2. 138–157.

Breindl, Eva, in Elke Donalies, 2017: *Konnektoren als funktionale Klasse*. Mannheim: IDS. <http://hypermedia.ids-mannheim.de/call/public/sysgram.ansicht?v_typ=d&v_id=366>.

(Dostop 9. 12. 2017.)

Crnkovič, Jana, 2017: *Kontrastivna analiza stavčnega vzorca slovenskega in nemškega jezika s poudragom na besednem redu*. = *Kontrastive Analyse des Satzmodells der slowenischen und deutschen Sprache mit dem Schwerpunkt Wortfolge*. Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani.

Duden, 2016: *Die Grammatik: unentbehrlich für richtiges Deutsch*. Wöllstein, Angelika (ur.). Berlin: Dudenverlag.

Goldberg, Adele E., 1995: *Constructions. A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago/London: The University of Chicago Press.

Maas, Utz, 2010: Literat und Orat. Grundbegriffe der Analyse geschriebener und gesprochener Sprache. *Grazer Linguistische Studien* 73. 21–150.

Petrič, Teodor, 2005: ABER und PA. Zu einigen Bedeutungsaspekten deutscher und slowenischer Partikeln. Ehrhardt, Horst, in Zorman, Marina (ur.): *Semantische Probleme des Slowenischen und des Deutschen*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 201–224.

Smolej, Mojca, 2004: Členki kot besedilni povezovalci. *Jezik in slovstvo* 49/5. 45–57.

Rath, Alexander, 2014: *Das Auftreten und die Rolle des slowenischen pa in Relation zur Klitikakette*. = *Mesto in vloga slovenskega pa v razmerju do naslonskega niza*. Magistrsko delo, Univerza v Gradcu.

Smolej, Mojca, 2004: *Obvezni in neobvezni členki*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.

Toporišič, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Wackernagel, Jacob, 1892: Über ein Gesetz der indogermanischen Wortstellung. *Indogermanische Forschungen* 1. 333–436.

Wöllstein, Angelika, 2016: Was ein Strukturmodell für die (kontrastive) Sprachbetrachtung im DaF-Bereich leisten kann. *Querschnitt durch die deutsche Sprache aus spanischer Sicht. Perspektiven der kontrastiven Linguistik*. Berlin: Frank & Timme. 211–231.